

DEMISTIFIKÁCIA SKUTOČNOSTI

M. KUSÝ – M. ŠIMEČKA: Európska skúsenosť s reálnym socializmom. Toronto, Naše snahy 1984, 255 s.

Význam nezávislej (samizdatovej i exilovej) filozofickej produkcie sedemdesiatych a osemdesiatych rokov nie je zatiaľ na Slovensku v plnej miere akceptovaný už len preto, že jej prevažná časť sa ešte nestala integrálnou súčasťou kultúrneho povedomia a sociálnej pamäti národa. Odkrývanie a reflektovanie rozličných vrstiev tejto tvorby ostáva preto jednou z relevantných úloh filozofického bádania. A práve z tohto dôvodu som sa rozhodla pre oneskorenú recenziu Kusého a Šimečkovej knihy, ktorá pôvodne vyšla v roku 1980 ako samizdatová stať pod názvom *Veľký Brat a Veľká Sestra*. Do Torontského vydania bola ešte zaradená samizdatová stať M. Kusého *Augiášov chliev reálneho socializmu*, ďalej Prečanovo *Namiesto doslovu*, stručný životopis oboch autorov, Šimečkov list z väzenia a Kusého list do väzenia M. Šimečkovi, v ktorých autori vypovedajú jeden o druhom a zároveň aj každý o sebe, a tak odhaľujú svoje najvnútornejšie, človečenské dimenzie.

Publikácia obsahuje celkom šesť žánrovo odlišných prác, ktoré zjednocuje kritická reflexia ideológie a praxe totalitarizmu, pokus o zovrubnú analýzu tých javov, ktoré urobili z nášho života dnes už také typické, ako hovoria autori, východoeurópske dobrodružstvo. V knihe sa prelínajú a na seba organicky nadväzujú tri roviny analýzy tohto fenoménu: 1. analýza pôvodného socialistického ideálu; 2. analýza skutočnosti, ktorá sama o sebe vyhlasuje, že tento ideál realizovala; 3. analýza ideológie, ktorá tvrdí, že táto skutočnosť je realizáciou socialistického ideálu, že je to skutočnosť najdokonalejšia zo všetkých možných. Je významné, že proti skutočnosti, ktorú oficiálny jazyk symbolizoval, autori tu hovoria rečou vlastnej pretrpenej skúsenosti, chápanej v komplexe vonkajších i vnútorných rozmerov. Tým vlastne vrchovato naplňujú tvrdenie P. L. Landsberga, že človek sa stáva filozofom natoľko, nakoľko je schopný spraviť zo svojho života skúsenosť a chápať ho ako skúsenosť, uvedomiť si nesmiernu rozmanitosť života i skúsenosti, spoznať ju vlastným "pre-žitím", zakúšať ju ako pôvodné spôsoby svojej existencie a zároveň osobne zasahovať do kolektívneho údely. Z recenzovanej knihy je zrejmé, že obaja autori si tento teoretický postulát overovali a potvrdzovali permanentnou osobnou voľbou.

Otázka intelektuálneho a mravného oprávnenia, ako aj motivácie nezávislej kritiky reálneho socializmu sa dialogicky živo pertraktujú v dvoch rozhovoroch s druhou generáciou. Autori – každý svojou optikou – ozrejmuje autentickým (nie fiktívnym) predstaviteľom mladej generácie vlastnú voľbu postavenia disidentského intelektuála ako cestu z totálneho duchovného umŕtvenia, z totálnej devastácie kultúrneho života aj za cenu tragického "plytvania životným časom". Opätovne akcentujú a varujú myšlienku, že ľudská spoločnosť nepotrebuje nijakú grandióznu utópiu, ktorej by obetovala ďalšie generácie, lež také sociálne idey, ktoré by zjednocovali individuality. Sú presvedčení, že celý systém v terajšej podobe narazil na svoj strop, že marazmus moci pokročil natoľko, že sa rozpadne bez boja. Sú optimisti. Nádejajú sa, že z toho, čo tu máme, sa dajú vybudovať základy rozumného spoločenstva na európskej civilizačnej úrovni. Sú optimistami činov a postojov, nie ľúbivých slov. Aby sa dejiny diali, dôvodí, treba pre to niečo robiť. Veď nespornou pravdou je, že "aby zlo

prekvitalo, sú potrební iba dobrí ľudia, ktorí nič nerobia", ako výstižne riekol básnik John Milton.

Brilantná Šimečkova esej *Prospech z pádu* rozvíja tému, ktorá bola leitmotívom celoživotnej autorovej tvorby, tému hľadania a nachádzania stratenej skutočnosti. Explicitne vyjadruje skepsu k možnostiam sociálneho poznania a k jeho aplikácii v riadení spoločnosti vzhľadom na jeho odtrhnutosť od skutočného sociálneho života, na zriedkavé rešpektovanie výsledkov tohto poznania skutočnou politickou mocou, uspokojujúcou sa obvykle s ideologickým "smogom". Autor sa pokúša odhaliť pozadie toho, ako a prečo sa človek dostáva do ideologického zajatia, do náručia nezrelých utópií a spasiteľských vízií. Ako filozof ľudskej existencie sa domnieva, že je to predovšetkým "ľudské tíhnutí ke šťastiu", ktoré v maximálnej miere využívala komunistická ideológia. Práve v nej sa skutočnosť navidomoči strácala a na jej miesto nastupovala ideologická sublimácia, ideologicky destilovaná skutočnosť, na ktorej sa už nedalo poznať ani to, že kedysi bola živým sociálnym organizmom.

Tematicky na túto esej nadväzuje Šimečkova politicko-historická štúdia o vývoji socializmu ako ideológie a politického systému s príznačným názvom *Strata skutočnosti*, ktorá osciluje okolo ťažiskovej témy Šimečkovej sociálnej filozofie, a to okolo utopizmu ako typu myslenia a konania. Pertraktujú sa v nej kľúčové problémy sociálnych utópií (v prvom rade marxistickej), totalitarizmu, sociálnych revolúcií, diktatúr a diktátorov (osobitná kapitola je venovaná Stalinovi), ideológií (najmä ruskej a sovietskej), ako aj otázka konfrontácie dvoch sociálnych a politických systémov. Autor akcentuje eschatologické tendencie v Marxovom učení. Všetky komunistické projekty (od Platóna) považuje za nedemokratické, autoritárske, elitárske a diktátorské konštrukcie, ktoré podľa jeho názoru a v rozpore s tradičným marxistickým výkladom boli väčšmi plodom "čistého" rozumu než živelné ľudovej túžby po lepšom usporiadaní sveta. Osobitný dôraz kladie na tú skutočnosť, že pri realizácii rozličných utopických vízií a projektov sa takmer vždy ľudské vzťahy nahrádzali funkčnosťou, ktorá sa nevyhnutne prejavovala rastúcou brutalitou a odľudštením celého systému. O heuristickej hodnote Šimečkových výpovedí svedčí okrem iného aj to, že viaceré časti tejto práce boli uverejnené v zahraničných a samizdatových časopisoch ako samostatné štúdie.

M. Kusý sa vo svojej rozsiahlej štúdií *Kozoturiáda* inšpiroval satirickou prózou Fazila Iskandera *Súhvezdie kozotura* a napísal perfektnú alegorickú paródiu na v marxizme smutne známe nekonečné spory o pravú podobu socializmu (kozotura) a jeho prednosti voči kapitalizmu (krave). Pri čítaní tohto ohňostroja podobenstiev, odhaľujúcich priam anatómiu a fyziológiu totalitarizmu, si človek nevedojak pomyslí, že to všetko by bolo veľmi smiešne, keby to nebolo také smutné; je to totiž niečo ako gogoľovský smiech cez slzy. Je to zdruvajúca kritika praxe reálneho socializmu, mechanizmov fungovania sociálneho systému, nositeľov moci i jej ideológov, týchto oddaných "Strážcov Svätej Kozoturovej Veci", ktorí v konfrontácii s realitou vyspelej kapitalistickej spoločnosti začali klásť dôraz predovšetkým na možnosti a perspektívy reálneho socializmu, odsúvajúc ideál do vzdialenej budúcnosti. "Otázka je iba v tom, či ten pôvodný ušfachtilý socialistický sen ešte niekomu vôbec za to stojí" (s. 100). M. Kusý tu jasne formuluje poslanie disidenstva ako "afirmatívne kritický postoj ku kozoturej realite" (s. 84). Záverečná kapitola tejto práce *Veľký Brat a Veľká Sestra*, ktorá je dôkladnou komparáciou stalinského a reálneho socializmu, vyšla nedávno v Kusého knihe *Eseje* (Bratislava 1991).

Ďalšia Kusého stať *Augiášov chliev reálneho socializmu* demaskuje pojmy, ktorými jeho zástancovia najčastejšie narábali, odhaľuje viaceré ideologické mýty a utópie, ktoré vytvárali a vtedajšej, v podstate idealizovanej skutočnosti imputovali. M. Kusý pokladá reálny socializmus za petrifikáciu poaugustovej tvrdej reality. Jeho hranice sú dané etatickým modelom socializmu stalinského typu, a to "totálnou politikou a totálnou ideológiou", "ideológiou als ob". Nekritizuje pritom reálny socializmus za jeho parciálne "necnosti", kritizuje ho ako celok,

ako sociálny systém, ktorý považuje za nanajväš problematický a nevyhnutne odsúdený na zánik.

Kniha vo svojom celku vytvára teoreticky fundovanú kontrapozíciu totalitného systému. Je to otvorená konfrontácia s vládnúcou reálnosocialistickou mocou, tvorivo inšpirovaná Havlovou "mocou bezmocných", zažitým presvedčením, že napriek všetkej tragike individuálneho a generačného osudu je človek schopný vytvoriť si v prítomnosti (tu a teraz) optimistický projekt osobného života v pravde, slobode a vnútornej integrite.

Raisa Kopsová

SVETOVÝ ÉTOS – VÝZVY PRE POSTMODERNU

H. KÜNG: Svetový étos – Projekt. Zlín, Archa 1992, 158 s.¹

Projekt Hansa Künga, profesora dogmatickej a ekumenickej teológie a riaditeľa Inštitútu pre ekumenický výskum na univerzite v Tübingene, ako usporiadať spolunažívanie ľudí na planéte Zem v dobe postmodernity, si zasluhuje pozornosť a tolerantný dialóg nielen medzi veriacimi (tým je adresovaný predovšetkým), ale aj v radoch širokej filozofickej verejnosti. Predkladá praktický program, čo a ako treba urobiť pre utváranie globálneho (svetového) étosu čiže "etosféry", ktorej nutnosť nevyvoláva u filozofov pochybnosti.

Pozornosť si zasluhuje predovšetkým chápanie "postmodernity" v tomto projekte, ktorá sa tu rozumie nie ako "protimoderna" ani ako "ultramoderna". Postmoderna neznamená "koniec dejín" (F. Fukuyama) ani rozklad hodnôt. Ide totiž o dlhodobú základnú zmenu svetového poriadku. Postmoderna je nová syntéza - "postmoderna konštelácie", pre ktorú je charakteristické, že je ako postkapitalistická, tak aj postsocialistická. Pre ňu nemajú recept ani staré ideológie, ani etablované systémy ("štátny socializmus", "neokapitalizmus", "japanizmus"). Nemôže smerovať ani k radikálnemu pluralizmu, ani k uniformovanej interpretácii sveta. Ide o novú paradigmu, v rámci ktorej bude existovať množstvo heterogénnych pojmov života, vzorov konania, sociálnych modelov, hospodárskych systémov atď., ktorá však nevyklučuje základný spoločenský konsenzus. Preto H. Küng chápe postmodernu ako snahu o novú konšteláciu sveta, v ktorej by sa dosiahol základný konsenzus integrujúcich názorov, nevyhnutných pre prežitie pluralistickej demokratickej spoločnosti.

Základom stratégie pre budúcnosť má byť planetárna zodpovednosť človeka. To znamená, že človek má využiť svoje schopnosti na vybudovanie maximálne humánnej spoločnosti, ktorá bude v súlade so životným prostredím. Nový svetový poriadok nemôže existovať bez svetového étosu. Náš život dostane zmysel, keď spolunažívanie ľudí bude stavané na základnom etickom kritériu, podstata ktorého spočíva v nasledovnom: Človek má žiť humánne – "Mravne dobré je teda to, čo trvale šťastne rozvíja ľudský život v jeho individuálnom a sociálnom rozmere. Je to to, čo umožňuje optimálny rozvoj človeka na všetkých jeho úrovniach (pudovú a citovú nevyklučujúc) a vo všetkých jeho rozmeroch (vrátane jeho súvzťažnosti k spoločnosti a prírode)" (s. 88-89).

¹ Kniha *Svetový étos – Projekt* vyšla r. 1990 v Nemecku, postupne v Anglicku, v USA, Francúzsku, Taliansku, Španielsku, Nórsku a v r. 1992 aj v Česko-Slovensku.